

COMMENTATIONES

HANNA APPEL

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ORCID: 0000-0002-0342-3469

Hanna.Appel@umk.pl

WOKÓŁ BADAŃ NAD *COMMENTARIOLUM PETITIONIS*

ABSTRACT. Appel Hanna, *Wokół badań nad „Commentariolum Petitionis”* (Insights into Research on the *Commentariolum Petitionis*).

The aim of the paper is to draw attention to the fact that while the authorship of the much-quoted *Commentariolum Petitionis* (a late-Republican pamphlet on electioneering) is still debated by researchers, this brief work itself is regarded as a valuable and reliable historical source. No conclusive solution to the riddle of the authorship has been provided by recent stylometric studies.

Keywords: *Commentariolum Petitionis*; electioneering in the late Roman Republic

Jak wiadomo, to niewielkich rozmiarów dziełko, nazywane broszurą wyborczą¹, od dawna budzi ogromne zainteresowanie. I to nie tylko w gronie specjalistów, którzy zajmują się kampanią wyborczą w okresie późnej republiki rzymskiej, ponieważ w *Commentariolum petitionis* oprócz szczegółów dotyczących *petitio*, czyli ubiegania się o głosy wyborców w Rzymie w I wieku p.n.e., można także znaleźć wiele interesujących informacji na temat ówczesnych rozmaitych gier politycznych i partyjnych układów. Nie ulega zatem wątpliwości, że wiadomości w nim zawarte mogą być cenne, a już na pewno bardzo potrzebne współczesnym badaczom². Tym bardziej zasadne jest pytanie, czy wobec wielu niewiadomych związanych z autorem i datą powstania tego dziełka, możemy nazywać broszurkę wiarygodnym źródłem historycznym³.

¹ *Comm.* 58: „volo hoc commentariolum petitionis haberi”.

² Alexander 2009: 31: „Although no consensus exists about the authorship and date of composition of the *Commentariolum Petitionis*, scholars do agree that it provides reliable and valuable information about elections campaigns in the Late Roman Republic”.

³ Alexander 2018: 93, przyp. 229. Wcześniej Alexander 2009: 388.

Commentariolum napisane w formie listu zostało znalezione w rękopisach obok listów Marka Tulliusza Cicerona adresowanych do brata⁴. Przypuszczało zatem, że to właśnie Kwintus, młodszy o cztery lata brat Marka, mógł być jego autorem⁵. Zaczyna się ono od słów tradycyjnie umieszczanych na początku listu: „Quintus Marco fratri s(alutem) dicit”. Mimo to wielu badaczy uważa, że charakter tego dziełka jest nazbyt przesiąknięty retoryką, by można było traktować je po prostu jako prywatny list⁶. W związku z tym pojawiły się kolejne pytania: dlaczego młodszy i mniej doświadczony brat miałby dawać wskazówki dotyczące ubiegania się o urząd starszemu, zdecydowanie bardziej wyrobionemu politycznie? Historycy i filologowie, którzy uznają, że autorem tego listu był faktycznie Kwintus, zwracają w tym miejscu uwagę na fakt, iż wskazówki, które w formie podręcznika zredagował Marek Terencjusz Warro dla Gnejusza Pompejusza⁷ mogły mieć podobny charakter, co nasze *Commentariolum*. Podkreślają przy tym, że wprawdzie Pompejusz nie był wtedy jeszcze senatorem, ale wskazówki napisane przez polihistora nie były dla niego niczym nowym, podobnie jak nic nowego nie wносиły sugestie dotyczące kampanii wyborczej przedstawione Markowi przez Kwintusa⁸. Ponadto stwierdzają, że podobny charakter (tj. małego poradnika wyborczego) ma list Cicerona adresowany do Kwintusa, w którym starszy brat, chociaż mniej w tym względzie doświadczony, daje rady dotyczące zarządzania prowincją, i że list ten „could be regarded as a quid pro quo for the *Commentariolum*”⁹.

Warto zauważyć, że wątpliwości dotyczące autorstwa omawianego pisemka pojawiły się już pod koniec XIX wieku i od tamtej pory zarówno badacze uznający, że to faktycznie Kwintus napisał taki list do brata, jak i ci, którzy wątpią

⁴Trzeba jednak podkreślić, że nie widniało wśród rękopisów w Codex Mediceus *Epistulae ad Quintum fratrem*, lecz na końcu listów zebranych w kodeksach Berolinensis et Harleianus. Zob. Balsdon 1963: 242, por. np. Henderson 1950: 8. Langer (1994: 204) pisze: „The *Commentariolum petitionis* (or de petitione consulatus) was found in some 15th-century codices among Marcus Tullius Cicero’s *Epistulae ad familiares*, although non in the famous codex of the *Familiares* sent to Collucio Salutati in 1392 (the Laurentian Library ms. 49,9)”.

⁵Tak sądzą np. Till (1962: 315–338), Balsdon (1963: 242–250), Wikarjak (1966: 24–37), Kumaniecki (1977: 411–413).

⁶Zob. np. Nisbet 1961: 84. Wcześniej zwracali na to uwagę Eussner (1872: 5); Henderson (1950: 8). Również później, np. Nardo (1970: 30) oraz Balsdon (1963: 245), który opowiada się za autorstwem Kwintusa. Pomimo tego stwierdza, że „genuine or not, the *Commentariolum* is certainly an artificial letter”. Z kolei Raija Vainio et al. (2019: 36) podkreślają, że „the greeting which is often confused in the manuscripts, could of course be a later addition by a copyist”.

⁷To dziełko zagięło, ale wspomina o nim Aulus Gellius (*Noctes Atticae* 14, 7).

⁸Zob. np. Balsdon 1963: 245.

⁹Shackleton Bailey 2002: 4. Por. Shackleton Bailey et al. 2002: 400. Zdaniem badacza (1980: 147) ten list był „a tract... doubtless intended for wider circulation”. Na ten temat zob. także Alexander 2009: 33. Inaczej uważa Sillet (2016: 179).

w Kwintusowe autorstwo, mają swoich zwolenników¹⁰. Na tle rozważań na ten temat w ostatnich latach na szczególną uwagę zasługuje propozycja amerykańskiego historyka Michaela C. Alexandra, który w swoich artykułach¹¹ próbuje przekonać czytelników, że autor tej broszurki – kimkolwiek on był – miał na celu przedstawienie kampanii wyborczej prowadzonej u schyłku republiki z pewnym (krytycznym) dystansem, a nawet w krzywym zwierciadle. A jeśli to prawda, to trudno oczywiście posądzać Kwintusa, że zakpił ze swego brata, a zatem w tej sytuacji raczej nie on byłby autorem *Commentariolum* (choć sam Alexander takiego przypuszczenia z góry nie wyklucza). Historyk, którego wywody, trzeba przyznać, brzmią bardzo przekonująco, uważa, że „*Commentariolum Petitionis* jest po prostu pseudoepigrafem, które już w zamierzeniu autora miało za takowy uchodzić, a jego istota i kpiarskie *esprit* polega na śmiertelnie poważnym przedstawieniu rad, z których rzekomo miał korzystać właśnie Marek Tulliusz Ciceron”¹². W swojej nowszej książce Alexander¹³ po raz kolejny odwołał się do *Commentariolum petitionis*, ponieważ uznał, że to od współczesnej interpretacji treści tego dziełka może zależeć odpowiedź na pytanie, czy Rzymianie u schyłku republiki rzeczywiście postępowali wedle podwójnych standardów¹⁴. Zdaniem autora wyborcze rady zostały napisane nieco ironicznie i nie należy ich traktować dosłownie, w przeciwnym razie można bowiem dojść do wniosku, że kandydaci zawsze postępowali niemoralnie¹⁵. Tymczasem przez wielu współczesnych historyków tak właśnie interpretowane są wskazówki Kwintusa (?) dawane Markowi. I tak na przykład John Richard Dugan zaznacza, że udzielając rad Markowi, autor wyborczej broszurki nie zdradza sekretów rzymskiego sukcesu wyborczego, ale pisze o tym, co wybitny mówca sam wie doskonale¹⁶.

W podobnym tonie wypowiada się Philip Freeman, tłumacz *Commentariolum petitionis*, którego zdaniem Kwintus „opisuje po prostu, jak działa ów

¹⁰ Autorstwo Kwintusa kwestionują m.in. Eussner (1872), Hendrickson (1892), Henderson (1950), Nisbet (1961), natomiast za jego autorstwem opowiadają się Till (1962: 315–338), Balsdon (1963: 242–250), Wikarjak (1966: 24–37), Kumaniecki (1977: 411–413). Erich Gruen oraz Alexander Yakobson należą do tej grupy badaczy, którzy uważają, że autor tego pisma był po prostu kimś dobrze zorientowanym w sytuacji politycznej w Rzymie w 64 roku p.n.e.; na ten temat zob. Appel 2019: 13–14. Poglądy zwolenników i przeciwników tezy o autorstwie Kwintusa analizuje Alexander (2009: 33–35).

¹¹ Zob. Alexander 2009, 2021 oraz Alexander 2018.

¹² Zob. więcej na ten temat Appel 2019: 15–20.

¹³ Zob. Alexander 2018 self Published, 9780692066430 (online).

¹⁴ Alexander 2018: 87.

¹⁵ Alexander 2018: 93–94.

¹⁶ Dugan (2005: 2) pisze: „of the Electioneering Handbook presents his advice to Cicero not as a demystification of the secrets of Roman electoral success, but as a sketch of manifest reality-truths familiar also to Cicero himself”. Reakcją na to stwierdzenie są słowa Alexandra (2009: 38): „Thus, the *Commentariolum Petitionis* seems to be not just a useful historical source, but one that expresses fundamental and elementary truths, accepted by contemporaries as the facts of political life—just what a historian two thousand years later would hope to find as a starting point for understanding a foreign political system”.

nieprzyzwoity i brudny interes wyborczy, a prawdziwą przyjemnością dla współczesnego czytelnika jest bezwstydnie praktyczna rada, jak manipulować wyborcami, by wygrać wybory”. Freeman porównuje tę broszurkę do *Księcia* Machiavellego i stwierdza, że ona także udziela ponadczasowych rad dla tych, którzy dążą do władzy¹⁷. Co ciekawe, amerykański senator Gary Hart po lekturze książki Freemana pochwalił jego trud i napisał, że przybliżając ten tekst współczesnym czytelnikom, Freeman wykonał wspaniałą pracę i zrobił to tak znakomicie, że można by pomyśleć, że tekst ten jest po prostu drwiną z praktyk wyborczych w Rzymie¹⁸.

Wiele podobieństw kampanii wyborczej przedstawionej w *Commentariolum* do współczesnych praktyk wyborczych dostrzega także Nikolaus Jacob. Jego zdaniem „zostały one sformułowane *expressis verbis* bez eufemistycznych zniekształceń i dokumentują jakieś ogólne przeświadczenie, że niektóre cechy nowoczesnej walki wyborczej nie są współczesne, lecz wywodzą się wprost z zasad rzymskiej kampanii wyborczej”¹⁹. Polski politolog Mateusz Nieć wypowiedział się w podobnym duchu i, co ciekawe, uznał *Commentariolum petitionis* za dzieło samego mówcy Marka Cyncerona, a nie jego brata. On także uważa, że uwagi Cyncerona na temat kampanii wyborczej „można odnieść do czasów współczesnych. Z tym jednak wyraźnym zastrzeżeniem, że tego typu wypowiedzi teraz są traktowane jako wyraz upadku współczesnej kultury politycznej, dyskusji publicznej, zamienianie polityki w teatr, spektakl (...)”, a jego zdaniem „ówcześnie były one przejawem republikańskiego traktowania obywateli, równości politycznej”²⁰. Z wypowiedzi politologa można wysnuć wniosek, że on również uważa, że jest mało prawdopodobne, by ktoś z całą powagą mógł dawać takie rady. Można zatem powiedzieć, że niemal wszyscy czytelnicy tej broszurki współcześnie dostrzegają fakt, że autor jest cyniczny i nawet nie stara się ukryć tego, że kandydat na urząd musi w kampanii wyborczej postępować – delikatnie mówiąc – niezbyt moralnie, by zdobyć głosy swoich wyborców. Różnica wszakże w interpretacji tego faktu polega na tym, że niektórzy badacze (jak na przykład wielokrotnie wspomniany tu Alexander)²¹ uważają, iż nie jest to

¹⁷ Freeman 2012: XVI: „...but real pleasure for most modern readers is its unashamedly pragmatic advice on how to manipulate voters and win political office. Like Machiavelli’s Prince, this short treatise provides timeless and no-nonsense counsel to those who aspire to power”. Por. Appel 2019: 18.

¹⁸ Wypowiedź tę przytacza Alexander (2018: 145, przyp. 351): „Freeman has done a masterful job of bringing this delightful text into the modern day- so masterful that one might think it was actually a spoof”. Historyk powątpiewa jednak, czy Hart powiedział tak po lekturze jego artykułu, ale wydaje mu się (i chyba słusznie), że ta obserwacja wspiera jego pogląd na temat ironicznego charakteru tej broszurki wyborczej.

¹⁹ Jacob 2002: 9; więcej na ten temat zob. Appel 2019: 18–19.

²⁰ Nieć 2005: 57; więcej na ten temat zob. Appel 2019: 18, przyp. 25.

²¹ Po ukazaniu się artykułów w *Atheneum* w 2009 roku wielu badaczy zareagowało na propozycję Alexandra i w większości przyznało mu rację. Polemikę Alexandra z Silletem, Prostem i Tatumem przedstawiono w: Alexander 2021.

możliwe, by Kwintus dawał takie rady bratu zupełnie poważnie. Inni natomiast sądzą, że takie były realia i Kwintus po prostu otwarcie o tym pisze. W. Jeffrey Tatum w artykule pod znamienym tytułem *Alterum est tamen boni viri, alterum boni petitoris. The good Man canvasses*²² zwraca uwagę, że wrażliwość wielu arystokratów nie pozwalała na aprobowanie kampanii, w której mieliby błagać o zaszczyty, na które już właściwie zasłużyli²³.

Tatum wymienia przykłady polityków, którzy zrezygnowali z uczestniczenia w kampanii wyborczej, ponieważ wzdragali się właśnie przed takimi praktykami, o jakich pisze Kwintus²⁴. Historyk odwołuje się tu do świadectw Cyce-rona, Kasjusza Diona oraz Plutarcha²⁵, by pokazać, że autor broszury wyborczej pisze po prostu o tym, co miało miejsce w Rzymie w okresie późnej republiki. Nie można zaprzeczyć, że wielu kandydatów na urząd w omawianym czasie odczuwało niesmak, próbując zaspokoić oczekiwania wyborców w zakresie na przykład „obiecywania gruszek na wierzbie”; nie wszystkim odpowiadało także *prensatio*, czyli ściskanie dłoni obywatelom w czasie obchodzenia miasta (*ambitio*). Dla wielu kampania mogła być *inepta res*, sprawą niesmaczną i niepoważną²⁶. Ale warto też pamiętać, że jeszcze w źródłach z okresu późniejszego mamy o tym wzmianki, bo taka opinia o *petitio* przetrwała aż do IV wieku n.e.²⁷.

Poza tym biorąc pod uwagę fakt, że już od czasów Kwintyliana w rzymskiej edukacji kładziono szczególny nacisk na zaznajomienie się z pismami Cycerona i, jak trafnie sformułował to La Bua, mówca stał się „icon of eloquence and symbol of Latinitas”²⁸, bardzo przekonujące wydaje się, że to właśnie jakiś niezwykle zdolny uczeń, korzystając z pism wielkiego mówcy, ułożył w formie listu poradnik, naśladując przy tym styl samego Marka Cycerona, który jako mniej doświadczony (w sprawowaniu funkcji namiestnika prowincji) dawał kiedyś

²² Cytat z *Comm.* 45; Tatum 2007.

²³ Tatum (2007: 111) pisze: „aristocratic sensibilities did in fact recoil from the idea of campaigning for office. That was not owing to the moral corruption entailed by bribery or sharp practice (...) but rather to the disagreeable reality that in canvassing for office an aristocrat enacted the inevitable consequence of the principle of the sovereignty of the Roman people. Put differently, the aristocrat (...) had to beg for his glory, from people who, in the proper order of things, were obliged to beg favors from him”. Por. Tatum 2007: 113–114.

²⁴ Tatum 2007: 112–113. Można odnieść wrażenie, że Alexander i Tatum czynią podobne spostrzeżenia, chociaż inaczej formułują wnioski.

²⁵ Cic. *Planc.* 7–8, 11; Plut. *Cat. Min.* 49, 5–6; Dio. 40, 58, 3.

²⁶ Alexander 2009: 369–370. Por. Appel 2019: 248–249.

²⁷ Alexander 2009: 370: „The memory of campaigns remained alive, at least as a negative theme”. Historyk dodaje także, że „A negative tradition also existed and endured regarding Cicero” (Alexander 2009: 371). Badacz pokazuje (za: Gabba 1957) wyraźne podobieństwa między mową Kalenusa, przytoczoną u Diona (II/III wiek n.e.) i będącą w pewnym sensie atakiem na Cycerona, a treścią *Commentariolum petitionis* (Alexander 2009: 373–378).

²⁸ La Bua (2019) w czwartym rozdziale swojej książki opisuje dokładnie, jak w późnym antyku nauczano pism Cycerona.

rady bardziej doświadczonemu bratu (Kwintusowi) właśnie w formie listu²⁹. Ów anonimowy autor już na początku zastrzega, że nie napisze niczego, o czym jego brat nie wie, ale, jak twierdzi, warto uporządkować to, co odnosi się do jego kampanii wyborczej. Doskonała znajomość stylu znakomitego mówcy (który uczniowie uczyli się naśladować)³⁰, a przede wszystkim obeznanie w polityce, praktykach wyborczych, a nade wszystko w charakterze samego Cyncerona, pozwoliło mu napisać broszurkę, która potem znalazła się wśród listów Kwintusa do brata. Wspomniani badacze, którzy wątpili w autorstwo Kwintusa, wskazywali na podobieństwa do mów cyncerońskich. Przede wszystkim do wygłoszonej przez Marka Cyncerona – po wyborze na urząd konsula na 63 rok: *in toga candida* (jej fragmenty znamy jedynie dzięki Askoniuszowi), *Pro Plancio* i *Pro Murena*. Zapewne te właśnie mowy wykorzystał autor do napisania swej broszurki.

Mimo wciąż żywej dyskusji na ten temat, dla wielu współczesnych badaczy kwestia autorstwa (w związku z tym także daty) nie jest najistotniejsza, a związane z tym kontrowersje nie umniejszają wartości *Commentariolum* jako źródła. Oczywiście wielu filologów i historyków wciąż jednak próbuje odpowiedzieć na pytanie, kto jest twórcą tej broszurki, i jaki był cel jej napisania. W ostatnich latach do kwestii autorstwa Kwintusa Cyncerona nawiązał m.in. Andrew Sillet, który zastanawiał się przede wszystkim nad celem napisania właśnie takiego pismka. Jego zdaniem wiele wskazuje na to, że miało to być dziełko filozoficzne, a w konkluzji swoich rozważań stwierdza, że autorem jest najprawdopodobniej Marek, a nie Kwintus³¹.

W tym kontekście bardzo ważna wydaje się informacja przekazana przez grupę naukowców, którzy w ramach programu DIGIHUM 2015–2019 zastosowali nową metodę badania autentyczności interesującego nas tekstu, wykorzystując specjalnie opracowane w tym celu programy komputerowe³². Trzeba tutaj podkreślić, że próbowali oni zbadać nie tyle, kto potencjalnie mógł być autorem *Commentariolum*, lecz to, czy został on napisany właśnie przez Marka Cyncerona, czy też nie³³. I, jak przyznają autorzy projektu, „dramatically, *Commentariolum petitionis* is placed explicitly among Cicero’s texts in all classifications”³⁴.

²⁹ Zdaniem Alexandra (2009: 379): „he does a good job of adapting the anti-Ciceronian tradition to his overall object, which is not to vilify Marcus Cicero but to poke fun at elections”. O listach, które mógł mieć do dyspozycji czytelnik (uczeń w późnym antyku), zob. np. Salzman 2016: 13–37.

³⁰ Zob. np. Quint. *Inst.* X, II. Informacje podane w III księdze wskazują, że w jego czasach pisano listy naśladowujące te pisane przez Cyncerona. Por. Henderson 1950: 20.

³¹ Sillet (2016: 190) stwierdza: „Occam’s razor suggest that Marcus is the more likely of the two brothers to have written a philosophical treatise in support of a campaign for the consulship of 63 BC”.

³² Vainio, Välimäki, Vesanto, Hella, Ginter, Kaartinen, Immonen (2019: 15) piszą: „we attempt to take on this task with today’s highly advanced computational methods and the use of high performance computing (CSC supercomputer, Kajaani, Finland)”.

³³ Vainio, Välimäki, Vesanto, Hella, Ginter, Kaartinen, Immonen 2019: 23.

³⁴ Vainio, Välimäki, Vesanto, Hella, Ginter, Kaartinen, Immonen 2019: 34. „In Cla 1 it is regarded as more Ciceronian (0,59) than five of his speeches and De partitione oratoria, Topica, De

Oczywiście w świetle takiego stwierdzenia autorstwo Kwintusa wciąż nie byłoby wykluczone, ale nie można było tego zbadać tą samą metodą, ponieważ materiał porównawczy pochodzący z listów Kwintusa do brata to jedynie około 440 słów, a więc nazbyt skromna to baza, by można było wyciągnąć ostateczne wnioski.

Mogłoby się zatem wydawać, że wraz z ogłoszeniem wyników komputerowych badań (zapewne ku zadowoleniu tych badaczy, którzy wcześniej formułowali przypuszczenia, że chodzi o dziełko Cyclerona) ten ważny problem autorstwa został raz na zawsze rozwiązany. Tymczasem tak nie jest; można bowiem zapytać, po co wybitny mówca miałby napisać takie przeciętne dziełko, i to tak cyniczne w swej wymowie? Przed ogłoszeniem badań pytano: dlaczego Kwintus miałby napisać taki list do brata, natomiast teraz pytanie brzmi: dlaczego Marek Cycleron pod imieniem Kwintusa miałby napisać list do siebie samego? Raija Vainio rozważa, czy napisane przez Cyclerona *Commentariolum petitionis* nie mogło być częścią pewnego samochwalczego planu³⁵, którego elementem była znana prośba mówcy do Lukcejusza (*fam.* 5,12) o napisanie dziełka na temat Cycleronowego konsulatu. Wydaje się to jednak mało prawdopodobne. Jeśliby bowiem istotnie tak było, to może zastanawiać, dlaczego Cycleron nigdzie o tym nie wspomina, choć tak bardzo lubił się chwalić i mówić o sobie, i nie mamy żadnego śladu odniesienia się do *Commentariolum petitionis*, a nawet najmniejszej wzmianki o tym pisemku, uczynionej przez niego lub przez kogoś innego w starożytności³⁶.

Wydaje mi się, że paradoksalnie rzecz ujmując, wynik badań stylometrycznych wskazujący na autorstwo Marka Cyclerona może w pewien sposób potwierdzać, że *Commentariolum petitionis* mogło być jednak napisane przez kogoś, kto umiejętnie potrafiłby naśladować styl Cyclerona. By zyskać tym większą dozę prawdopodobieństwa należałoby przeprowadzić symulację komputerową, która pozwoliłaby sprawdzić, czy uda się wychwycić różnicę między tekstem napisanym przez Cyclerona a tekstem któregoś z jego naśladowców³⁷. Warto zatem prowadzić dalsze badania. Tymczasem zaś ustalenia Alexandra wydają się najtrafniejsze.

fato and Academica. In Cla 2 the result is even more remarkable: the CNN regards the *Commentariolum* as a strongly Ciceronian text (0,98)³⁷.

³⁵ „a draft of the early phases which led to his consulship” – piszą Vainio, Välimäki, Vesanto, Hella, Ginter, Kaartinen, Immonen (2019: 36).

³⁶ Jak słusznie zauważył to Tatum (2007: 133). Warto w tym miejscu wspomnieć, że Cycleron był bardzo zadowolony z listu do Lukcejusza i napisał nawet do Attyka, że powinien on go pożytyć od adresata, gdyż jest nader udany (Cic. *Att.* 4, 6, 4: „Epistulam Lucecio quam misi, qua meas res ut scribat rogo, fac ut ab eo sumas [valde bella est] eumque ut adproperet adhorteris [...]”).

³⁷ Zob. Somers, Tweedie 2003. Wprawdzie autorzy porównywali współczesne dzieła (*Alicję w krainie czarów* Lewisa Carrolla i pastisz tego utworu pióra Gilberta Adaira), ale zauważyli, że wyniki tych badań zależą w dużym stopniu od przyjętej metodyki badań. Doszli zatem do wniosku, że „different attribution techniques measure different differences” oraz że „it would be of interest to test other techniques on the same data, and to assess the techniques on different data” (Somers, Tweedie 2003: 423).

BIBLIOGRAFIA

Źródła, przekłady, komentarze

- Kwintus Cynceron, *Broszura przedwyborcza Kwintusa Cyncerona*, przeł. J. Wikarjak, „Meander” 1965, 330–346.
- Kasjusz Dion, *Historia rzymska, księgi 41–50*, przekł., wstęp, komentarze I. Ptaszek, Kraków 2008.
- Marek Fabiusz Kwintylian, *Kształcenie mówcy* (księgi I, II i X), przekł. i wstęp M. Brożek, Warszawa 2002.
- Marek Fabiusz Kwintylian, *Kształcenie mówcy* (księgi VIII–XII), przekł., wstęp, i przypisy S. Snieżewski, Kraków 2012.

Opracowania

- Alexander 2009: M.C. Alexander, *The „Commentariolum Petitionis” as an Attack on Election Campaigns*, „Atheneum” 97 (2009), 31–57; 369–395.
- Alexander 2018: M.C. Alexander, *Roman Amoralism Reconsidered. The Political Culture of the Roman Republic and Historians in an Era of Disillusionment*, self Published, 9780692066430 (online).
- Alexander 2021: M.C. Alexander, *The Ironic Interpretation of the Commentarolum Petitionis. A response to Prost, Tatum, and Silet*, „Atheneum” 109 (2021), 64–113.
- Appel 2019: H. Appel, *Ite in suffragium. O wyborach w republikańskim Rzymie*, Toruń 2019.
- Balsdon 1963: J.P.V.D. Balsdon, *The commentariolum petitionis*, „The Classical Quarterly” 13 (1963), 242–250.
- Dugan 2005: J. Dugan, *Making a New Man: Ciceronian Self-Fashioning in the Rhetorical Works*, Oxford 2005.
- Eussner 1872: A. Eussner, *Commentariolum Petitionis examinatum atque emendatum*, Würzburg 1872.
- Freeman 2012: Ph. Freeman, *How to Win an Election: An Ancient Guide to Modern Politicians*, Princeton 2012.
- Gabba 1957: E. Gabba, *Nota sulla polemica anticiceroniana di Asinio Pollione*, „Rivista Storica Italiana” 69 (1957), 317–339.
- Henderson 1950: M.I. Henderson, *De commentariolo petitionis*, „The Journal of Roman Studies” 40 (1950), z. 1–2, 8–21.
- Hendrickson 1892: G.L. Hendrickson, *On the Authenticity of the Commentariolum Petitionis of Quintus Cicero*, „The American Journal of Philology” 13 (1892), 200–12.
- Jacob 2002: N. Jacob, *Antike Traditionen im modernen Wahlkampf: Quintus T. Ciceros Denkschrift über die Konsulatsbewerbung*, w: *Moderner Wahlkampf. Blick hinter die Kulissen*, Opladen 2002, 9–23.
- Kumaniecki 1977: K. Kumaniecki, *Literatura rzymska. Okres cynceroński*, Warszawa 1977.
- Kwapisz 2003: J. Kwapisz, *Jak wygrać wybory w Rzymie*, „Mówią Wieki” 2003, 19–22.
- Langer 1994: U. Langer, *Perfect Friendship: Studies in Literature and Moral Philosophy from Boccaccio to Corneille*, Geneva 1994.
- La Bua 2019: G. La Bua, *Cicero and Roman Education: The Reception of the Speeches and Ancient Scholarship*, Cambridge 2019.
- Morstein-Marx 1998: R. Morstein-Marx, *Publicity, Popularity and Patronage in the Commentariolum Petitionis*, „The Classical Antiquity” 17 (1998), 191–217.
- Nardo 1970: D. Nardo, *Il Commentariolum Petitionis: la propaganda elettorale nella ars di Quinto Cicerone*, Padua 1970.
- Nieć 2005: M. Nieć, *Cynceroński ideał kampanii wyborczej*, w: *Państwo i Społeczeństwo, Media i Polityka*, red. S. Kilian, Kraków 2005, 51–58.

- Nisbet 1961: R.G.M. Nisbet, *The Commentariolum Petitionis: Some Arguments against Authenticity*, „The Journal of Roman Studies” 51 (1961), 84–87.
- Peirano 2012: I. Peirano, *The Rhetoric of the Roman Fake: Latin Pseudepigrapha in Context*, Cambridge 2012.
- Shackleton Bailey 1980: D.R. Shackleton Bailey, *Cicero: Epistulae ad Quintum fratrem et M. Brutum*, Cambridge 1980.
- Shackleton Bailey 2002: D.R. Shackleton Bailey, *Cicero, Letters to Quintus and Brutus; Letter Fragments Letter to Octavian; Invectives; Handbook of Electioneering*, London 2002.
- Shackleton Bailey et al. 2002: D.R. Shackleton Bailey et al., *Commentariolum Petitionis*, London 2002.
- Sillet 2016: A. Sillet, *Quintus Cicero's Commentariolum: A Philosophical Approach to Roman Elections*, w: *Splendide mendax: Rethinking Fakes and Forgeries in Classical, Late Antique & Early Christian Literature*, eds. E.P. Cueva, J. Martinez, Groningen 2016, 177–191.
- Salzman 2016: M.R. Salzman, *Latin Letter Collections before Late Antiquity*, w: *Late Antique Letter Collections: A Critical Introduction and Reference Guide*, eds. C. Sogno et al., California 2016, 13–37.
- Sommers, Tweedie 2003: H. Sommers, F. Tweedie, *Authorship Attribution and Pastiche*, „Computers and the Humanities” 37 (2003), 407–429.
- Tatum 2007: W.J. Tatum, *Alterum est tamen boni viri, alterum boni petitoris: The Good Man Cannvasses*, „Phoenix” 61 (2007), 119–131.
- Till 1962: R. Till, *Ciceros Bewerbung ums Konsulat (Ein Beitrag zum Commentariolum petitionis)*, „Historia” 11 (1962), 315–338.
- Vainio, Välimäki, Vesanto, Hella, Ginter, Kaartinen, Immonen 2019: R. Vainio, R. Välimäki, A. Vesanto, A. Hella, F. Ginter, M. Kaartinen, T. Immonen, *Reconsidering Authorship in the Ciceronian Corpus through Computational Authorship Attribution*, „Ciceroniana on line” III (2019), z. 1, 15–48.
- Wikarjak 1966: J. Wikarjak, *Brochure Electorale de Quintus Ciceron*, „Archivum Filologiczne” 14 (1966).

INSIGHTS INTO RESEARCH ON THE *COMMENTARIOLUM PETITIONIS*

Summary

Doubts concerning the authorship of the work contemporarily entitled *Commentariolum Petitionis* were raised even in the late nineteenth century. Both those researchers who regarded Quintus (Cicero's brother) as the author and those who questioned his authorship found their supporters. In this context, Michael Alexander stands out, arguing in his publications that the intention behind the pamphlet was to provide a distanced or even warped image of late-Republican electioneering. The debate continues, and the importance of the present-day interpretation must be emphasised. Even if perhaps satisfactory for those who attribute the authorship to Marcus Cicero, recent computer-assisted stylometric studies in fact fail to provide a conclusive answer as to who the author of the *Commentariolum Petitionis* actually was. Stylometric evidence may even be quoted to prove that it might have been written by someone skilful enough to imitate the eminent orator's style.